

పురుషసూక్తార్థము.

శ్రీమదవైవర్తబ్రహ్మసూత్రము పరమాత్మాద్వయో
నభవతీత్యవైవర్తః=పరమాత్మాస్త్రీపురుషుడుకానివా
డని అర్థము.

ర అట్టిపరమాత్మాపురుషత్వమును వహించి ప్రతి
శంపచేసిన పంచభూతములవల్లనుండి పురుషరూప
నియిస్తప్రపంచమును నిర్మాణమును చేసినందున యీ
మంత్రమునకు పురుషసూక్తము అని పూర్వమే సా
గ సనాతన అహమనాది బ్రహ్మములు నామ
కణమును ఏర్పరిచిరి, అట్టిపురుషుడు అనంత నామరూ
పులు కలవాడని యీమంత్రమునందు ప్రతిపాదించు
చేత అనంత నామరూపములు గలపురుషుడు ఎవ్వ
యే పురుషుడు అనంత నామ రూపములు కలవాడో
నునీశంక ఈ ప్రపంచమునకు ఈమంత్రమునందేనివ
ర్తింపబడియున్నది-

శృతి విశ్వకర్మణస్సమవర్తతాధి, తస్యత్వ
 స్తా విదధద్రూపమేతి- తత్పురుషస్యవిశ్వ మాజానమ
 గ్రే=అర్థము=విశ్వకర్మణఃఅనగా అద్వైతబ్రహ్మ అని
 నిత్యదూపమేత్వప్రజాపతి నామముచేపాద్యర్థ
 వింశబడినదనిన్ని ఆత్మప్రజాపతి అనేపురుషునికి ముం
 దుగా విశ్వము పుట్టినదని మంత్రార్థము ప్రతిపాదించు
 చున్నది ఇట్టి పతిపాదకమయిన మంత్రమునందున్ భ
 గవంతునిచేత చెప్పబడినపురుషుడు త్వప్రజాపతి అని
 గ్రహించజాలక ప్రజలు రాగద్వేషాదులచేత శైవ-
 వైష్ణవ- శాక్తేయ- గాణాపత్య- సౌరవ- చాంద్ర-
 పాల- గారుడ- త్రైలికాద్యనేక మతాంతరులై ఆపు
 రుషుడు శివుడని శైవులను విష్ణు అని వైష్ణవులు ను
 శక్తియని శాక్తేయులు ను గాణపతి అని గాణాపత్యు
 ను సూర్యుడు అని సౌరులు ను చంద్రుడని చా
 ద్యులు ను కపాలధరుడు అని కాపాలికులు ను లింగ
 మని త్రైలికులు ను గరుత్మంతుడని గారుడాద్య నే
 మతములవారు అనేకభిన్నములుగా అనేకభాష్యమ
 లనుబుద్ధిమేధావంతముచేత చేశినారు యీ భాష్య
 లనుచేసినవారందరు ఆవిరాట్పురుషునికి భగవత్ప్రే
 మయిన త్వప్రజాపతి అనే నామమునకు ఏకీభవిం
 పోయినప్పటికి యీ ప్రపంచసృష్టి ఏక నామమునంద
 రూపించిన వారున్నాకారైరి=ప్రపంచకారణము
 యిది పృథివ్యాది ప్రపంచభూతములలో పృథివిభూతవ
 బ్రహ్మ అనిన్ని ఆపోభూతము నారాయణుడనిన్ని

జోభూతము|రుదృ డనిన్ని|వాయుభూతము| ఇందృ డని
న్ని|ఆకాశభూతము| ఆదిత్యు డనిన్ని|యీవిధముగా=

రుద్రోవాఅగ్నిరితి=శృతే=శృతిస్మృతిపురాణేతి
హాసమువలన||ప్రతిపాదించిన|పంచబ్రహ్మలు|ప్రపం
చపోషకులైయున్నారు|యీ|ప్రపంచపోషకులైన|బ్ర
హ్మవిష్ణురుద్రోపేంద్రాదిత్యాదిదేవతలు|సర్వో
త్కృష్టులైనట్లయితే|ఆపంచభూతములను|సృజించిన
విశ్వకర్మ|ఎంతసర్వోత్కృష్టుడని|చెప్పవచ్చును=యే
రేతస్సువలన|యేపురుషుడు త్వన్నమవుచున్నాడో|ఆ
పురుషుడు|ఆరేతోరూపుడైన తండ్రిని|భగవత్స్వరూపు
నిగా|పూజించుచున్నాడుగాని| తక్కినపురుషులంద
రు|పూజించవలసిన ప్రమాణములు|యెంతమాత్రము
లేవు|ఆవిధముగానే|యేపురుషుడేమతమునందు ప్రవే
శించునో|ఆమతదేవతాపురుషునికి సర్వోత్కృష్టుడగు
చున్నాడు-గాని|తక్కినమతస్తులందరు|ఆదేవతను|స
ర్వోత్కృష్టునిగా చూడరు=అట్టిమతాంతరములైన
భావ్యములు|ప్రమాణములుకానేరవు|దేవతిర్యక్ష్మా
నవాదిచరాచరములను|సృజించిన|జగన్నిర్మాణస్వరూ
పుడయినట్టి భగవంతునిదేవతిర్యక్ జ్ఞానపులుమొదల
గాగల స్థావరజంగమాది సమస్తపాణులు|విశ్వముః
కుకర్మస్వయోపుడయిన|విశ్వకర్మను|జగద్రక్షకుని =
పూజించినట్లు|ప్రమాణములు|ప్రత్యక్షము లగు
యైనవి.

గావునసకల ప్రజాసహితమయిన ప్రపంచమును
ప్రాదుర్భవింపజేసిన పరమాత్ముడెట్టివాడో తెలు
సుకొనజాలరని ఆపరిమపురునికి ఆనామము ఆమంత్ర
మునందే భగవత్ప్రేరితమై యున్నదిగనుక అట్టిపర
మాత్మ ధ్యానపరాయణుండనై ఉపన్యాసములతో
ఉత్ప్రేక్షించిన భాష్యములనుపుచ్చుకొనక ఉపపదము
లను ప్రయోగించక భగవత్ప్రేరితమయిన మంత్ర
మూలముయొక్క అర్థమునకుసమన్వయ ములయినశ్చ
తిస్మృతి ఉదహరణలనుకనుపరుచుతూ ఆంధ్రభాషచే
పురుషసూక్తార్థమును చేయుచున్నాను.

ఓం.

మూలము.

ఓంసహస్రశీర్షాపురుషః సహస్రాక్షస్స హస్ర
పాత్ సధూమింవిశ్వతోవృత్వాఅత్యతిష్ఠద్దశాంగులం.
పదవిభాగము.

ఓం-సహస్రశీర్షా-పురుషః సహస్రాక్షః సహస్ర్ర
పాత్=సః=ధూమిం=విశ్వతో=వృత్వా=అత్య తిష్ఠ
త్=దశాంగులం=

—అర్థము—

ఓం=ప్రణవస్వరూపమగు సః ఆకర్ష భూమిం=
రూ విశ్వమును=వృత్వా=ఆవరించి=బ్రహ్మసూత్రే=తతో
హుశ్యాంప్రజాయేయేతి తతః=మహత్తత్వానంతర
బ్రహ్మము=బహుశ్యాం=అనేకములయిని=యే=ప్రజాః ఏప్ర
జాఃయేతిఏకరూపులనుపొందుచున్నవో సః|ఆకర్షస్వరూపు

డైనపురుషవిశ్వకర్మముజుత్వదేవిశ్వకర్మామనసావి
శ్వకర్మామనసామనస్సంకల్పమాత్రముచేతనే సహస్ర
శిర్వాసహస్రశబ్దమునకు అనేకములను అర్థము=కాపు
సఅనేకశిరస్సులు=సహస్రాక్షుః=అనేక నేత్రములు=స
హస్రపాతీ= అనేక పాదములు=గలవాడై=విశ్వతః
: పృథివ్యాధిపంచ భూతములవల్లచుండి=దశాంగుళం=
పదిఅంగుళములపరిమితగల=రూపమును=అత్యతిష్ఠతే
అతిక్రమించినవాడాయను.

తాత్పర్యము-

యోవేదాదౌస్వరఃప్రోక్తౌ | వేదాంతేచప్రతిష్ఠితః |
తస్యప్రకృతీనస్యయః పరస్సమహేశ్వరః=వేదముల
యొక్క ఆద్యంతములయందుప్రతిఫలించుచున్న ఏ ప్రణవ
మువిశ్వముగాప్రతిష్ఠించబడినదో=విశ్వమునందువ్యాప
కమైనఏకర్మ ఉత్కృష్టమయినగొప్ప భగవత్స్వరూప
మగుచున్నదో=ఆకర్మనుగూర్చి=అధాతోకర్మజిజ్ఞాసే
తిమీమాంసాయాం=నిర్గుణానంతరము=ఆభగ వంతు
డుగుణసహితుడని చెప్పబడుటయే కర్మా=ఆకర్మా
యద్విధముగా తెలుసుకొనవలయును=అనుమీమాంస
యందు=కర్మా బ్రహ్మస్వరూపమితి=కర్మా బ్రహ్మ
స్వరూపమనిభావము= కాపున=అట్టికర్మా=విశ్వము
నుఆవరించుకొని పురుషత్వమునువహించిన విశ్వక
ర్మా=మనస్సంకల్పమాత్రముచేత= అనేకశిరస్సులు=
అనేక నేత్రములు=అనేక పాదములు=గలవ్యాపకము,
వల్లనుండి—దశాంగుళపరిమితగల రూపమును అతిక్ర

మించినవాడాయను సహస్రశబ్దమునకు=అనంత
ములగు అర్థముకావున విశ్వకర్మా అనంత నామరూ
పములుకలవాడని తాత్పర్యము,

మూలము,

పురుష ఏవేదగ్ంసర్వం యద్యుతం యచ్చభవ్యం
ఏతామృతత్వస్యేశానం యదన్నేనాతిరోహతి ఏతావా
నస్యమహిమా అతోజ్యాయాగ్ శ్చపురుషః॥

పదవిభాగము,

పురుషః ఏవ ఇదం సర్వం యత్ భూతం
యత్ భవ్యం ఉత అమృతత్వస్య ఈశానం యత్ అ
న్నేనాతిరోహతి ఏతావా అస్య మహిమ అతః
జ్యాయాత్ ఇతి పురుషః.

అర్థము.

పురుషఏవ పౌరుషస్యభావః పురుషః నేనుకే
యంచున్నాననే పౌరుషముయొక్క ధర్మముకావున
పురుషః అని అర్థము అట్టిపురుషుడువిశ్వమునకుకర్మ
స్వరూపుడుగావున విశ్వమనగా పంచభూతములుఅ
నిఅర్థము పంచభిస్సహవర్తత ఇతి ప్రపంచం॥ పంచభూ
తములతో ప్రవర్తించుచున్న యత్ యే ప్రపంచము
భూతం=జరిగిపోయినదో యత్=ఏ ప్రపంచము భ
వ్యం ముందుజరుగబోవుచున్నదో యత్ యే ప్రపంచము
ఇదం యిపుడుజరుగుచున్నదో తత్ ఆప్రపంచ
పంచవిషయములైన భూతభవిష్యద్వత్ మానకాల
ములున్నా॥ అన్నేన! అన్నముఅనునిమిశముచేత అ

శ్రోహతి మిక్కిలి పొందుచున్న ఏతావాన్. ఈ ప్రపంచావిషయములైన జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాద్యవస్థలున్నూ ఉత కర్మసంబంధములుగనుకనే అమృతశ్వస్య ప్రపంచమోక్షమునకు పురుషః పురుషస్వరూపుడయిన విశ్వకర్మా ఈశానః ప్రభువు॥

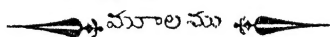
యజుశ్వేదే విశ్వకర్మాదిశాంపతిస్సనిపశూన్వా తు సోస్మాన్వాతు తస్మై నమః॥

సమస్తదిక్కులకు ప్రభువైనటువంటి ఆ విశ్వకర్మా మమ్ములను మాపుత్రమిత్ర కళత్రాదులను మాగోవుషభాది పశువులనున్నూ రక్షించుచున్న ఆ విశ్వకర్మకొరకు నమస్కారమును చేయుచున్నారని అర్థము ప్రతిపాదించుచున్నది గావున ప్రపంచమోక్షమునకు విశ్వకర్మ ప్రభువు అని భావము సర్వంచ = యీ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాది ఛాతభవిష్యద్వర్తమానకాలములంశయున్నూ అస్య యీ విశ్వకర్మయొక్క మహిమ సామర్థ్యవిశేషము అతః ఆమసామాతిశయము వల్ల నుండి పరం ఉత్కృష్టమయిన జ్యాయాన్ చ పరిపూర్ణ స్వరూపుడు గా సంద్యక్ మిక్కిలి చూడబడుచున్నాడ.

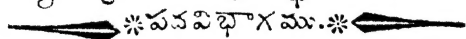
❖ తాత్పర్యము. ❖

అసంతనామరూపములుగల విశ్వకర్మ ప్రపంచవిషయములన్ని ఛాతభవిష్యద్వర్తమానకాలములున్నూ అన్నియు అనేని మిత్తము చేత మిక్కిలి పొందుచున్న ప్రపంచ ప్రజావిషయములైన జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాద్యవస్థలున్నూ విశ్వముయొక్క కర్మసంబంధములుగనుకనే

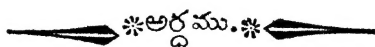
విశ్వకర్మాప్రపంచమోక్షమునకు ప్రభువు అనియును ।
 ఈజాగ్రత్సప్తసుషుప్త్యవస్థాదిభూతభవిష్యద్వర్త
 మానకాలములంతయు విశ్వకర్మయొక్క సామర్థ్యవిశేష
 ములు గావున । ఈ సామర్థ్యాతీతయమువల్లనుండి ఆవిశ్వ
 కర్మాబ్రహ్మవిష్ణు రుద్రోపేంద్రాదిత్యాదిదేవతలకం
 టే । అత్యధిక మైన పూర్ణస్వరూపుడని తాత్పర్యము.

పాదోస్య విశ్వాభూతాని । త్రిపాదస్యామృతం చ
 వి । త్రిపాదోర్ధ్వ ఉదైత్పురుషః । పాదోన్యేహభ
 వాత్పునః । తతోవిష్యజ్ఞవ్యక్రామత్ । సాశనానశనే
 అభి । తస్మాద్విరాడజాయత । విరాజోఅధపురుషః । స
 జాతోఅత్యరిచ్ఛత । పశ్చాద్భూమి మధోపురః॥

పాదోఅస్య విశ్వాభూతాని । త్రిపాత్ । అస్య । అ
 మృతం । చవి । త్రిపాత్ । ఉర్ధ్వోఉదైత్ । పురుషః । పాదః
 అస్య । ఇహ । అధపత్ । పునః । తతః । విష్యక్ । వ్యక్రామత్ ।
 సాశనానశనే । అభి । తస్మాత్ । విరాజ్ । అజాయత । వి
 రాజః । అభి । పురుషః । సజాతః । అత్యరిచ్ఛత । పశ్చాత్
 భూమిం । అధః । పురః॥

పురః । ప్రజాసృష్టికి పూర్వమునందు ప్రతిఫలించచేసిన పం
 చభూతములు । అనే । అస్య । ఈవిశ్వముయొక్క అధఃక్రిం
 దిభాగము । భూమిం । భూమి గానున్న । ఉర్ధ్వో । ఉర్ధ్వ
 భాగము । చవి । ఆకాశము గానున్న । ఉదైత్ । పుట్టించెను

త్రిపాత్ మిగిలిన వాయురగ్ని రాపః అనుమూడు
 భాగములు అమృతం నాశనరహితుడయిన పురుషః
 విశ్వకర్మా అభవతు || త్రిగుణములుగా ప్రకాశింపజేసిన
 వాడాయనూ అస్య ఈకర్మయొక్క విశ్వభూతానివి
 శ్వమనేవిశ్వభూతాని పంచభూతములను పాదః ఒక
 భాగమైన అకాశము విశ్వజ్ఞ బ్రహ్మగాను పాదః ఒకభా
 గమయిన భూమి త్వష్ట బ్రహ్మగాను || త్రిపాత్ మిగిలి
 నవాయురగ్ని రాపః అనుమూడుభాగములు మను
 మయశర్మి బ్రాహ్మలుగానున్న అభవతు || పాదుర్భ
 వింపజేసిన వాడాయనూ ఇతి శిల్పశాస్త్రే | పృథివీత్వష్ట
 రూపంచ ఆపోభూ తమయస్తధా తేజోమనుస్స్వ
 రూపంచ వాయుశ్చిత్వే తద్ధేవచ విశ్వజ్ఞాకాశరూపంచ |
 ఏకైకభాగసిన్నయః || ప్రత్యేకాంశస్వరూపాని | బ్ర
 హ్మణస్స్వయముద్భవౌ పంచభూతములు మనుమయ
 త్వష్టశిల్పదైవజ్ఞ బ్రహ్మలుగా ప్రకాశించిరనిభావము
 అస్య ఈ ప్రపంచమునకు సః ఆత్వష్ట || ప్రజాపతి పునః తి
 రిగిన్ని తస్మాత్ ఆవిశ్వకర్మవల్లనుండి విరాట్ విరాట్పు
 రుషుడయి | అజాయ | పుట్టెనూ | తతః | అనంతర
 మునందు | ఇహ | మాయాసహితుడయి | సూత్రే దీపా
 పసరణక్రియాయా ఏవ భ్రమోత్పాదితవాన్ | దీపము
 ననుసరించిన నీలవలెనే ఉత్పన్నమైన మాయను | పొం
 దినవాడాయనూ అనిభావము | పశ్చాత్ | అనంతరము |
 సాశనానశనే | సాశనాభోజనాద్వ్యవహారములుగల
 ప్రాణిసమూహములనూ | అనశనా | భోజనాద్వ్య

వహరములు లేని గిరినద్యాది ఋతుకాలములు మొదలు
గాగల విశ్వత్ | తిర్యగాది చరాచరములను | అభిమిక్కిలి
వ్యక్రామత్ | వ్యాపింపచేసెనూ | విరాజో అధిః పూత
ములను మిక్కిలి వ్యాపింపచేసిన | బ్రహ్మాండదేహముగ
లపురుషః | విరాట్పురుషుడగు | త్వష్టప్రజాపతి | సజా
తః | సగుణస్వరూపుడయిన విశ్వకర్మతో సమానముగా
ప్రాదుద్భవించినవాడయి | అత్యరిచ్యత | అతిప్రకాశమా
నుడాయనూ.

—*తాత్పర్యము*—

ప్రజాసృష్టియొక్క పూర్వము ప్రతిఫలించిన పంచభూత
ముల నే విశ్వముయొక్క అధోభాగము భూమి గానున్న ఊర్ధ్వ
భాగము ఆకాశముగానున్నూ పుట్టించి తక్కిన వాయు
యుఱిగ్నిరాపః అను త్రిభాగములు | తిగుణములుగా ప్ర
కాశింపజేసినవాడాయనూ | మనుమయి త్వష్ట శిల్పి దైవ
జ్ఞులనే పంచబ్రహ్మలు ప్రత్యేకస్వరూపములుగా యే పం
చభూతములు ప్రకాశించుచున్నవో ఆ పంచభూతము
లచేత | విశ్వకర్మణః | అనే నామము సగుణమునకు ప్రకాశి
చినదాచును ఆ సగుణస్వరూపుడయిన విశ్వకర్మవల్లనుం
డితరగి ఆ త్వష్టప్రజాపతి విరాట్పురుషుడై | ప్రాదుద్భవించి
మాయాసహితుడై భోజనాద్వ్యవహరములుగల
ప్రాణిసమూహములను భోజనాద్వ్యవహరములు లేని
గిరినద్యాది ఋతుకాలములు మొదలు గాగల పశుపక్షిమృ
గక్రిమికీటకాదులను మిక్కిలి ప్రకాశింపజేసినవాడాయనూ
చరాచరములను మిక్కిలి వ్యాపింపచేసిన త్వష్టప్రజాపతి

సగుణస్వరూపముతో సమానముగా ప్రకాశించెనని తాత్పర్యము.

—*మూలము*—

యత్పురుషేణ హవిషా దేవాయ జ్ఞమతన్వత వసన్తో ఆస్యసీదాజ్యంగ్రీష్మఞ్శ్యరద్ధవిసప్తాన్యాసన్ పరిధయః త్రిస్సప్తసమిధః కృతాః దేవాయ ద్యజ్ఞతన్వానాః అబధ్నన్ పురుషం పశుం తం యజ్ఞం బర్హిషి ప్రోక్షన్ పురుషం జాతమగ్రతః.

—*పదవిభాగము*—

యత్ పురుషేణ హవిషా దేవాః యజ్ఞం అతన్వ తావసన్తః అస్య ఆసీత్ ఆజ్యం గ్రీష్మః ఞ్శ్య రద్ధే హవిః అస్య అనన్త పరిధయః త్రిసప్తసమిధః కృతాః దేవాః యత్ యజ్ఞం తన్వానాః అబధ్నన్ పురుషం పశుం తం యజ్ఞం బర్హిషి ప్రోక్షన్ పురుషం జాతం అగ్రతః.

—*అర్థము*—

దేవాః దైవస్వరూపులయినట్లు యత్ యేమనుమయత్యప్తశిల్పివిశ్వజ్ఞబ్రహ్మలు పురుషేణ పౌరుషత్వమనే హవిషా హవిస్సుచేత యజ్ఞం సృష్టివిషయమయినమానసయజ్ఞమును అతన్వతా సంకల్పించినో తత్ ఆమనుమయత్యప్తశిల్పివిశ్వజ్ఞబ్రహ్మలు అస్య ఈమానసయజ్ఞమునకు వసన్తవసన్తముతువు ఆజ్యం ఘృతముగానున్నట్లు గ్రీష్మః గ్రీష్మముతువు ఞ్శ్యః సమిధలాగానున్నట్లు శరత్ = శరదృతువు హవిః = పురోహాశము

గానున్నా పురోహితమనగా మనస్సు అపరూపము
గావున అపూపమనిభావము అన్య ఈ ప్రపంచ ప్రజా
సృష్టివిషయముయొక్క సప్త యేడయినటువంటి త్వ
క్చర్మ మేదోరుధిరమాంసమజ్జాస్తులు పరిధయః ప
రిథలు గానున్నా త్రిమూడయినటువంటి రజస్సత్వ
తమోగుణములు గార్హస్థ్యావహనియ్యదక్షిణాంజ్ఞులు
గానున్నా త్రిస్సప్తః మూడుయేళ్ళయిరువయిదికటి
అయినటువంటి సమిధః సమిధలు ఇద్ధః ఇద్ధముగా
త్రిస్సప్త సమిధలు ఏవి అనగా॥

శ్లో॥ ద్వాదశమాసాషడర్త వస్త్రయైశ్చమేలో
కాః అసావాదిత్యోబ్రహ్మేకవిగ్ంశతి॥

అర్థము॥ పన్నెండుమాసములు, ఆరుబుతువులు
మూడులొకములు ఇరువైవకటి అయినటువంటి ఇవి
ఆద్యంత ప్రకాశమానుడైన విశ్వజ్ఞ బ్రహ్మస్వరూపమ
నితాత్పర్యము సూత్రై బ్రహ్మవిధ్యమాధానై॥

అనఁ ప్రేర్పరచబడినవారలయి యతాః చేశిరియ
జుత్వ చేమనోయజ్ఞేనకల్పతాం యజ్ఞము చేతమనస్సు
కల్పించబడినదనిభావము శిల్పశాస్త్రైకృతేతుమానసా
సృష్టిరితి సృష్టిమనస్సుచేత కల్పించబడినదిగావున కృత
యుగధర్మమనితాత్పర్యము చేవాః దైవస్వరూపులగు
మనుమయత్వశిల్పిదైవజ్ఞ బ్రహ్మలు యత్ యేకాల
మునందు యజ్ఞం సృష్టియజ్ఞమును తన్వానాః చేయ
తలచినవారలై రోతత్ ఆకాలమునందు పురుషం పు
రుషసంబంధమైన పౌరుషమును పశుం యజ్ఞ పశువును

గాను|అబద్ధ౯-యూపమునందుకట్టినవారైరి|అగ్ర
తః-విశ్వమునకంటెపూర్వము|జాతం-పొందుర్భవింపిన
టువంటి|పురుషం-పౌరుషత్వమనేత|ఆవహత్తత్వమ
నుపశువును| బర్హిషి-యజ్ఞశాలయందు| ప్రాక్ష౯-వ
ధించి| యజ్ఞం-సృష్టియజ్ఞమును| కృతాః-చేసినవార
లు| ఆసీత్-అయిరి||

❖ తాత్పర్యము ❖

దైవస్వరూపులగు మనుమయత్వస్వ శిల్పిదైవజ్ఞబ్ర
హ్మలు పౌరుషత్వమనేహవిస్సుచేత సృష్టివిషయమైన
మానసయజ్ఞమునుసంకల్పించినవారలయి ఈయజ్ఞము
నకు ప్రపంచపరిమాణములయిన చైత్రాదిమాసము
లు వసంతాదిఋతువులు సృష్టివిషయములయినత్వక్ష్
ర్గురుధర మేదోమాంసమజ్జాస్థులు రజస్సత్వతమోగు
ణములు ఆద్యఇచ్ఛపురోడాశాది పరిధలుగావేర్పర
నవారలయి యేకాలమునందు యజ్ఞమునుచేయలేని
రోఆకాలమునంచే పురుషసంబంధమైన పౌరుషవ
మహత్తత్వమును యూపస్తంభమునందుపశువును
బంధించితిమనుమయ త్వస్వశిల్పివిశ్వజ్ఞబ్రహ్మలు
విషయమునమానస యజ్ఞమునుచేసినవారలయిరి.
తాత్పర్యము.

మూలం.

జావతేనచేవాఅయజంతసాధ్యాఋషయశ్చయేతిస్మా
స్మ్యజ్ఞాత్సర్వహుతః సంభృతంపుషదాద్యం షనుగో
సప్తాగ్శ్చక్రేవాయువ్యాక్ అరణ్యాక్ గ్రామ్యాశ్చద్యౌః
పశ్వాద్యజ్ఞా త్సర్వహుతః ఋచస్సామానిజజ్ఞేదే

దాగ్ంశిజజ్ఞీరేతస్మాత్ యజుస్తస్మాదజాయతాతస్మా
దశ్వాఅజాయంతయేకేచోభయాదతః గావోహజ
జ్ఞీరేతస్మాత్ తస్మాజ్జాతాలజావయః యత్పురుషం
వ్యదధుఃకతిధావ్యకల్పయన్.

— పదవిభాగము. —

తేనా దేవాః | అయజంత | సాధ్యాః | ఋషయః | చ | ఏ |
తస్మాత్ | యజ్ఞాత్ | సర్వహుతః | సంభృతం | పృషదా
జ్యం | పశూన్ | తాన్ | చక్రే | వాయువ్యాన్ | అరణ్యాన్
గ్రామ్యాన్ | చ | యే | తస్మాత్ | యజ్ఞాత్ | సర్వ హుతః | ఋ
చః | సామాని | జజ్ఞీరే | నందాగ్ంసి | జజ్ఞీరే | తస్మాత్ | య
జుః | తస్మాత్ | అజాయత | తస్మాత్ | అశ్వాః | అజాయంత
యే | కే | చ | ఉభయాత్ | అతః | గావః | హ | జజ్ఞీరే | తస్మాత్
జాతాః | అజావయః | యత్ | పురుషం | వ్యదధుః | కతిధా |
వ్యకల్పయన్ |.

౧

అ. యే = యేమనుమయత్వష్ట శిల్పిశిశ్వజ్ఞ బ్రహ్మలు |
నిత్యజ్ఞాత్ = సృష్టియజ్ఞమువల్లనుండి సర్వహుతః = సర్వ
ంతాపి ఋతువులు మొదలుగాగల సమస్తముయొ
జుర్యేక్షుత = హోమమును | అయజంత = చేశిరో | త
స్మాత్ = నమనుమయత్వష్ట శిల్పిదైవజ్ఞ బ్రహ్మలవల్ల
నుండి ఋచః = ఋగ్వేదముమొదలుగాగల | యజుః =
యజుర్యేదము సామాని = సామాధర్మ్య ప్రణవములు
నెలయిన వేదములు | ధందాగ్ంసి | గాయత్రీ | త్రిష్టుప్
మగతీ | అనుష్టుప్ | పంజ్తి | అనుఅయిదు ఛందస్సులు | వా
తలఁచ్యాన్ ప్రాణోపానవ్యానోదాన సమానసప్రా
రుషన్

యములనై విమవాయువులు జజ్జిరే= ప్రకాశించినవా
 యసుయే=యేవః సుషయత్వప్తశిల్పిదేవ జ్జబ్రహ్మలుస
 ర్వహుతః=సర్వ-మహాత్ త్వాదిముతుకాలములుము
 దలుగాగలసమస్తముయొక్క-హుతిః-సామామమున |
 చక్రే-చేశిరోతస్మాద్యజ్ఞాత్-ఆయజ్ఞమువల్లనుండి తే
 న-విరాట్పురుషుడగుఆత్వప్రజాపతిచేత | ముషయః-
 మరీచిఅతిఆంగీరసపులస్త్య పులహపాలస్త్యకస్యపద
 తుకగుగుయః అనుచపబ్రహ్మలు | సాధ్యాః-కీన్నర కిం
 పురుషసిద్ధ సాధ్యాది | దేవాః-త్రయత్రింశతోక్రటిదేవ
 తులు అజాయత-ప్రాదుర్భవించబడిరి || యజుర్వేద ||
 యోదేవానాంనామధాః-యేత్వప్రజాపతిచేవతుల
 యొక్క నామములనుధరించుచుండెనో ఆత్వప్రజా
 పతిచేతముపై మూడుకోట్లదేవతులు సృజించబడిరిని
 భావము || తస్మాత్-ఆవిరాట్పురుషుడగుత్వప్రజాప
 తివల్లనుండి పృషదాజ్యం | పృషత్-పాలు | ఆజ్యం-నె
 య్యి | సంభ్రతం-సంపాదించుటనుగూర్చి | పశూన్-ప
 శువులనున్నా | అరణ్యౌ=అరణ్యములనున్నా | గా
 మ్యాః-గామములనున్నా | జాతాః=కలుగచేతెను ||
 తస్మాత్-ఆవిరాట్పురుషుడగు త్వప్రజాపతివల్లనుం
 డి | గావః-గోవులున్నా | అశ్వాః-గుర్రములున్నా | అ
 జావయః | అజా-మేకలున్నా | అవయః-గొర్రెలు
 న్నా | తాన్-దేవతులుముదలుగాగల తిర్గగ్గానవాది
 సమస్తజంతువులున్నా | జాతాః-పుట్టెను | యే-యేరూ
 పములభిన్నములుగా | అజాయంత-పుట్టినవో | కేచ
 పములన్నియు | ఉభయాదతః-స్త్రీపురుష ద్వంస

ములు గాఁ జజ్జిరె-ప్రకాశించినవాయను॥ యజుర్వేదే॥
 త్వష్టాహవై సశూనాంమిధునానాగ్ంరూపకృద్రూప
 మేవ పశుషుదదాశి॥ త్వష్టప్రజాపతిఅయ్యేవేదేవతిర్య
 గ్గానవాదిపశువులయొక్క-స్త్రీపురుషద్వందములయొ
 క్క-రూపములనుచేసి త్వష్టప్రజాపతి ఆరూపములన
 య్యేవేతరిగియిచ్చుచున్నాడనిభావము॥ యత్-సగుణ
 స్వరూపుడగు యేవిశ్వకర్మ కతిధా-అనేకభిన్నములు
 గాఁ వ్యకల్పయత్-సంకల్పించెనో॥ సః-ఆసగుణస్వరూ
 పుడైనవిశ్వకర్మ పురుషం-త్వష్టప్రజాపతిని విరాట్సు
 రుషునిగాను॥ యజుర్వేదే॥ త్వష్టారూపాణామధిపతిరి
 తి త్వష్ట-సకలరూపములకుఅధిపతిగావున ఈలాగున
 వేదమునందుచెప్పటవల్లనుండి ప్రజానాంపః॥ ప్ర
 జాపతిః-ప్రజలకుప్రభువుగనుక త్వష్టప్రజాపతిఅనిఅర్థ
 ము॥ వ్యదధుః-ఆప్రజాపతినిపుట్టించినవాడై జజ్జిరె-స
 గుణస్వరూపుడైనవిశ్వకర్మ ప్రకాశించినవాడాయెను॥

తాత్పర్యము॥ యే మనుమయత్వష్టశిల్పివిశ్వజ్ఞబ్ర
 హ్మణుస్సృష్టియజ్ఞమువల్లనుండిమహతత్వాదిఋతుకా
 లములుమొదలుగాగల సమస్తమును సోమమునుచే
 యుచుండిరో అమనుమయత్వష్టశిల్పివిశ్వజ్ఞబ్రహ్మణులవ
 ల్లనుండి ఋగ్యజుస్సామాధర్వణప్రణవములనెడి అ
 యిదువేదములన్న గాయత్రీ త్రిష్టవ్ జగతి అనుష్టు
 పు పక్షిఅనుఅయిదుఛందస్సులన్న ప్రాణోపాసవ్యా
 మగతీణ్ దాససమానస ప్రాణములనె పంచప్రాణవాయు
 తలఁచివున్నప్రకాశించెను॥ యేమనుమయత్వష్టశిల్పివిశ్వజ్ఞ
 పురుషబ్రహ్మలు వసంతాది ఋతుకాలములు మొదలుగాగల

సమ స్తమను సోమమును చేసిరో ఆయుజ్జముపల్లనుం
 డివిరాట్పురుషుడగు త్వష్ట ప్రజాపతిజేతసాధ్యులుమొ
 దలుగాగలము మైమూడుకోట్లజేవతలున్న కన్యప
 అతి అంగీరస పులస్త్య పులహః పౌలస్త్య దక్షక వగీ
 ఛ్యాది బ్రహ్మములును సృష్టించబడిరి॥ ఆత్వష్టప్ర
 జాపతిజేతభోగ్యపదార్థములగు పాలు, నెయ్యి సం
 పాదించుటకొరకు పశువులను అరణ్యములను గ్రామ
 ములనును సృజించబడెను॥ ఆత్వష్టప్రజాపతివల్లనుం
 డి గుర్రములును గోవులును మేకలును గొర్రెలు
 న్ను సృజించబడెను॥ విశ్వమునకుకర్మస్వరూపమగుస
 గుణమునందు సంకల్పమైనవిశ్వమును అనేక భిన్నరూ
 పములుగా స్త్రీపురుషద్వంద్వములను ప్రతిఫలింపజేసి
 నత్వష్టప్రజాపతిని ప్రపంచమునకు విరాట్పురుషునిగా
 ప్రార్థింపజేసి తానుఆప్రపంచప్రాణులయందు
 ప్రణవస్వరూపేణ ప్రకాశించినవాడాయనని తాత్ప
 ర్యము॥

మూలము॥ ముఖంకిమస్యకౌబాహు| కాపూరూ
 పాదావృచ్యతే| బ్రాహ్మణోస్యముఖమాసీత్| బాహు
 రాజన్యోకృతః| ఊరూతదస్యయద్వైశ్యః| పద్భ్యాగ్ం
 ఊద్యోఅజాయత| చంద్రమామనసోజాతః| చక్షో
 స్సూర్యోఅజాయత| ముఖాదింద్రశ్చగ్నిశ్చ పాణౌ
 ద్వాయురజాయత| నాభ్యాఅసిదన్తరిక్షం| కీర్ణోద్వై
 స్సమవతత్| పద్భ్యాంధూమిర్దిశశోతాత్| తథా
 లోకాగ్ంఅకల్పయత్॥

పదవిభాగము॥ ముఖం| కిం| అస్య| కౌ| బాహు

కౌఁ ఊరూఁ పాదౌ ఊచ్యతే చాగ్రహణః అస్య
ముఖం ఆసీత్ బాహూ రాజన్యః కృతః ఊరూఁ
తత్ అస్యాయత్ వైశ్యః పద్భ్యం శూద్రః అజా
యత చంద్రమాః మనసః జాతః చక్షోః సూర్యః అజా
యత మఖాత్ ఇంద్రః చ అగ్నిః చ ప్రాణౌత్ నా
యః అజాయత నాభ్యాః ఆసీత్ అంతరిక్షం శీ
ర్ష్ణః ద్యౌః సవతతః పద్భ్యం భూమిః దిశః
శ్రోత్రౌత్ తథా లోకాః అకల్పయః॥

అర్థము—అస్య-యీవిశ్వముకుకర్మస్వరూపుడగున
గుణబ్రహ్మకు ముఖం-ముఖములుకొనియెనిబాహూ-
భుజములుకొనియెనిఊరూ- ఊర్వులు కొనియెనిము
ఖబాహూనుపాదములు ఏనియెని అనునీప్రశ్నాభ
విష్యతాగ్రలమయినదికావున యీభూతభవిష్యద్వర్త
మానధర్మములను తెలియజేయుచున్న వేదములువిశ్వ
మునకుకర్మస్వరూపములుగనక- అట్టివిశ్వకర్మకుడిక్కు
లెముఖములు ఆకాశమగిరస్సు- రుద్రుడెహృదయ
ము- విష్ణే భుజములు ప్రజాపతే ఊర్వులు భూ
మే- పాదములు ఇంద్రాగ్నిసూర్యచంద్రులె- అవయ
వములు యీవిధముగా ఊచ్యతే వేదములయందుచె
ప్పుచున్న దిశః- ప్రాగదిఊర్ధ్వపర్యంతమయిన అయి
దుదిక్కులు ముఖం- ముఖములుగా ఆసీత్- ఆయను
తస్మాత్- ఆముఖముపల్లనుండి ఇంద్రః-ఇంద్రుడున్న
అగ్నిః- అగ్నిహోతృడున్న మనసః- మనస్సుపల్లను
గోః-చంద్రమాః-చంద్రుడున్న చక్షోః- నేత్రములవల్ల
తలనుండిసూర్యః- సూర్యుడున్న ప్రాణౌత్-ప్రాణము
రుషః

వల్లనుండి వాయుః- ప్రాణవాయువును నాభ్యాః-
 నాభివల్లనుండి అంతరిక్షం- ఆకాశమును శీర్షాః-
 శిరస్సువల్లనుండి ద్యౌః-స్వర్గమును పచ్చాః-పా-
 దములవల్లనుండి భూమిః- భూమిని శోత్రాత్-
 శోత్రములవల్లనుండి దిశః- దిక్కులను అజాయ-
 త-ప్రాదుర్భవించెను అస్య- యీ అవయవములుగల
 విశ్వకర్మయొక్క- ముఖాత్-ప్రాక్ దిగ్గుఱము వల్లనుం-
 డిజాతః- ప్రాదుర్భవించిన సానగః- సానగముషి
 బ్రాహ్మణః- బ్రాహ్మణుడు ఆసీత్- ఆయను యజు-
 ర్వేదే॥ ప్రాచీదిశాంపసన్త ఋతానామగ్నిర్దేవతా
 బ్రహ్మద్రవిణంతివృస్తోమస్సోపంచదశవర్తనిస్త్రీయవి-
 ర్వయఃకృతమయానాంపురౌవాతో వాతస్సనగ-
 ఋషిః॥ అస్య-యావిశ్వకర్మయొక్క- ముఖాత్-దక్షి-
 ణదిగ్గుఱమువల్లనుండి జాతః- ప్రాదుర్భవించిన స-
 నాతనః-సనాతనముషి బ్రాహ్మణః- బ్రాహ్మణుడు
 ఆసీత్-ఆయను॥ యజుర్వేదే॥ దక్షిణాదిశాం- గ్రీష్మ-
 ఋతునామింద్రోదేవతాక్షత్రంత్రవిణంపంచదశస్తో-
 మస్సోపంచదశవర్తనిత్యివాద్వయస్త్రేతాయానాం
 దక్షిణాద్వాతోవాతస్సనాతనముషి॥ అస్య-యావిశ్వ-
 కర్మయొక్క- ముఖాత్- పశ్చిమదిగ్గుఱమువల్లనుండి
 జాతః- ప్రాదుర్భవించిన అహభువనః- అహభువన-
 ఋషి బ్రాహ్మణః-బ్రాహ్మణుడు ఆసీత్-ఆయను య-
 జుర్వేదే॥ సవీచిశాంపర్వాముఖానాం విశ్వేదేవ-
 దేవతావిత్॥ ద్రవిణంసప్తదశస్తోమస్స ఉ ఏకః బ్రా-
 శవర్తనిస్త్రీవతోవయోద్వాపరోయానాంపశ్చిమర్త-

తోవాతోఅహఘవనఋషిః॥

అస్య-యావిశ్వకర్మయొక్క- ముఖాత్-ఉత్తరదిగ్గు
ఖమువల్లనుండి జాతః- ప్రాదుర్భవించిన- ప్రత్నః-
ప్రత్నఋషి- బ్రాహ్మణః- బ్రాహ్మణుడు- ఆసీత్-ఆ
యను॥ యజుర్వేదే॥ ఉదీచీదిశాగ్- శరదృతూనాం మి
త్రావరుణౌ దేవ తాపుష్టద్రవిణ మేకవిగ్- శస్త్రోమ
స్స ఉత నవవర్తనిస్తుర్యవాద్యయ ఆస్కం దోయానా
ముత్తరాద్యాతోవాతః ప్రత్నఋషిః॥ అస్య-యావిశ్వ
కర్మయొక్క- ముఖాత్- ఉద్ధ్వనిగ్గు ఖమువల్లనుండి
జాతః-ప్రాదుర్భవించిన- సుపర్ణః- సుపర్ణఋషి- బ్రా
హ్మణః- బ్రాహ్మణుడు- ఆసీత్- ఆయ ॥ యజుర్వేదే॥
ఉద్ధ్వదిశాగ్- హేమంతశశి రాఋతూనాం బృహస్ప
తిర్దేవ తావహో- ద్రవిణః- త్రిణవస్త్రోమస్స ఉత్రయ
ప్రిగ్- శవర్తనిః త్వష్టవాద్యయోభిః సూరయానాం । వి
ష్వగ్వాతోవాతస్సు పర్ణఋషిః॥ అయోనిసంభవులయి
నయాసానగ- స-నాతన- అహఘవన- ప్రత్న- సుప
ర్ణః॥ అనేపంచబ్రహ్మఋషులు॥ అస్య- యాప్రపంచ
మునకు- సృష్టి- స్థితి- లయము- తిరోధానము- అను
గ్రహముల నైకర్మస్వరూపులనిభావము॥ శిల్పశాస్త్రీ॥
బ్రహ్మణోవదనాజ్ఞాతో బ్రాహ్మణః పరికిర్తితః- బ్రహ్మ-
ణోతేజసా శైవ బ్రహ్మణో బ్రహ్మకర్మణా॥ బంహ్మ
వంశో బ్రాహ్మణశ్చ- నాన్యధా బ్రాహ్మణోభవేత్॥
హ్మముఖోత్పన్నులు బ్రాహ్మణులు- ఆ బ్రహ్మవం
శులు బ్రాహ్మణులుగాని అన్యులు బ్రాహ్మణులు కానే
తలననితాత్పర్యము॥ అస్య- యావిశ్వకర్మయొక్క-
ముఖాత్

బాహూ-భుజములవల్లనుండి. రాజన్యః- రాజులు. కృతః-ప్రాదుర్భవించిరి. అన్య- యావిశ్వ కర్తయై కర్త. ఊహ-తొడలవల్లనుండి. వైశ్వః- వైశ్వలు. కృతః-ప్రాదుర్భవించిరి. అన్య- యావిశ్వకర్తయై కర్త. ద్భ్యం-పాదములవల్లనుండి. శూద్రః- శూద్రులు. అజాయిత-ప్రాదుర్భవించిరి. తథా-ఆవిధముగా. యత్-యేవిశ్వకర్తా. లోకా- సమస్తలోకములను. ఆకల్పయ-సంకల్పించబడెనో. తత్- ఆలోకములయం చంతావిశ్వకర్తా. సమవర్తతా- సమానముగా ప్రవర్తించుచుండెను॥

తాత్పర్యము.

జగద్వ్యాపకుడైనవిశ్వకర్మపురివిఆకాశముదిక్కులు ఇంద్రాగ్ని సూర్యచంద్రులు మొదలుగా గలలోకములను సంకల్పించి సంకల్పించిన ఆ సమస్తలోకములయందు తాను ప్రణవస్వ రూపేణ సమానముగా ప్రవర్తించుచున్నట్టి పరమాత్మసరూపుడగు విశ్వకర్మకు ముఖంబాహూరు పాదములు ఏవియేవి అను నీ ప్రశ్నభవిష్యతాకాలముకావున భూతభవిష్యద్వర్తమానములను తెలియజేయుచున్న వేదస్వరూపములగు మనుష్యుల త్వష్టిశిల్పిదైవక్షబ్రహ్మలు ఆవిశ్వకర్మయొక్క శిరస్సు ఆకాశము, భుజములు, విష్ణు, సూర్యులు, రుద్రులు తొడలు, ప్రజాపతి, పాదములు, భూమి, ఇంద్రాగ్ని సూర్యచంద్రులు, అవయవములు అని చెప్పి ఆ అవయవములలో ముఖబాహూరూ పాదములవల్లనుండి బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రులు; అనునాలుగువర్ణ

ముని పాదార్థవిచింతన అని చెప్పిరి కర్మస్వరూపుడ
యిన సగుణుడు విశ్వవ్యాపకుడు కావున ఆవిశ్వకర్మ
చే సంకల్పించబడిన సమస్త లోకములు పృథ్వియందు
టకుగృహాలయ ఉమికుంభ వేదికా యజ్ఞ పాత్రమాల
గల్యాది సృష్టికర్మలకాద్యులులయిన బ్రహ్మముఖోత్ప
న్నులే బ్రాహ్మణులు లోకములయొక్క దుష్టనిగ్రహి
ష్టపరిపాలన చేయు ధుజోత్పన్నులే రాజులు॥ లోక
ములకు పరిమాణములయిన క్షయవిక్రయములు చే
యు పూర్వోత్పన్నులే వైశ్యులు॥ లోకములయొక్క స
న్యాధారములయిన కృషిగోరక్షణచేయు పాదోత్ప
న్నులే శూద్రులు॥ కావున బ్రహ్మవంశజులయిన బ్రాహ్మ
ణులు గాక తక్కినక్షత్రియవైశ్యశూద్రులలో యే పురు
షుడయిన నజ్ఞానముచే కర్మతత్వమును తెలుసుకొన్న బ్రా
హ్మజ్ఞాని బ్రహ్మవేత్తగాని బ్రాహ్మణుడు కానేరడు
అని తాత్పర్యము॥ (మూలమ్.)

వేదాహమేతం పురుషం మనాంతరం ఆదిత్యవర్ణంత
మసస్తు పాదై సర్వాణి రూపాణి విచిత్రధీరః నామాని
కృత్వా భీషవస్యవాస్తే ధాతా పురస్తాద్యము దాజహ
రశక్తిః పృవిద్వాన్ పృథిశ్చతస్యః తమేవం విద్వా
నమృతభూభవతి నాన్యః పరధాతయ నాయ విద్యతే
యగ్నేన యజ్ఞమయజంత దేవాః తానిధర్మాణి పృథ
మాన్యాసన్ తేహ నాకం మహిమానస్సంచంతే యత్ర
భ్యసాధ్యా స్సంతి దేవాః॥

సవవిభాగము.

వేదా అహం ఏతం పురుషం మహాంతర ఆదిత్యవ

గ్ధంతమసః తుపారే సర్వాణః భూతాణి విచిత్రా
ధిరః నామానికృత్వా అభివదత్ యత్ ఆ
స్తే ధాతా పురస్తాత్ యం ఉదాజహర శక్రః ప్ర
విద్వాత్ ప్రదిశః చతస్రః తం ఏవం విద్వాత్ అ
మృతః ఇహ భవతి అన్యః పంథాః అయనా
య విగ్యతే యజ్ఞేన యజ్ఞం ఆయజంత దేవాః
తానిధర్మాని ప్రధమాని ఆసత్ తే ఇహ నాకం
మహిమానః సచంతే యత్రాపూర్వే సాధ్యాః సం
తే దేవాః

అర్థము॥ ధీరః-మహాతత్వరూపుడైన యత్-యే
పశ్యేకర్మ సర్వాణి-సమస్తమున్నయిన రూపాణి-
స్థావరజంగమాదిరూపములను విచింత్యా-అనేకచిత్ర
ములుగా సృజించి నామాని-నామములను కృత్వా-చే
సినవాడై అభివదత్-స్థూలసూక్ష్మములయందంతట
వ్యాపించి ఆస్తే-వుండెను॥ తత్-ఆసగుణస్వరూపుడ
గు పురుషం-విశ్వకర్మను మహంతం-ఆత్యధికముగా
ఆదిత్యవర్మం-సూర్యప్రకాశమానమువలెనే అహం-
నేను జేదా-తెలుసుకొనుచున్నాను॥ ధాతా-ప్రసం
హోత్పత్తికారణమైనట్టిపశ్యేకర్మ తమనస్సుపారే-
ల్లిండ్లకారముకు అవల చతః-తే-ప్రకాశించుచున్న
యం, యేపిశ్వకర్మనుగూర్చి శక్రః-చేపేంద్రుడు ఉదా
జహర-నేను తెలుసుకొనుచున్నానని పలికెనో యేవం
యీవిధముగా పలికెన తం-ఆవిశ్వకర్మను చతుస్రః-
నాలుగుఅయిన ప్రదిశః-దిక్కులయందున్న దేవాః-
దేవతలు విద్వాత్-తెలుసుకొన్నవారై ఇహ-యీ

జన్మయందు! అమృతః-చిరకాలజీవులు! భవతి-అవుతు
న్నారు॥ దేవాః-చిరకాలజీవులయిన! ఆయింద్రాదిదే
వతులు! మహిమానః! ఆభగవంతుని మహిమవల్లనుం
డి! నాకం-స్వగౌమును! సచం తే పొందుచూపున్నారు
పూర్వే-దేవతులకంటె పొందినవలయిన! తే-ఆమనుమ
యత్వత్వశిల్పివిశ్వజ్ఞ! బ్రహ్మసంబంధులయినద్రాహ్మణు
లు! యజ్ఞేన-జ్యోతిష్తోమాద్యజ్ఞములచేత! యజ్ఞస్వ
రూపుడయినవిశ్వకర్మను! అయజంత-పూజించి(ఇహ-
యాజన్మయందు! పతిం-ఋవిశ్వమునకు కర్మస్వరూ
పుడైనభగవంతుని! పురస్తాత్-ముందుగా! సచంతే-
విశ్వమునుపొందుచున్నారు॥ విద్యారణ్యోవాచ॥ దేవ
తానామగ్రేసరత్వేన! ప్రథమాహవిదానాన్యపద
ధాతి! విశ్వకర్మసమస్తదేవతులకు అగ్రేసరుడగుటచా
తపురోడాశాదిహవిస్సులను సమర్పించితిరిగి ఆవిశ్వకర్మ
యందైక్యమవుతున్నారనిభావము॥ అయనాయ, మో
క్షముకొరకు! అన్యః-మరివకటియైన! పంధాః-మార్గ
ము! నవిద్యతే-లేదు! సాధ్యాః-ప్రపంచసాధనములగు
ధర్మాణి-ఆసృష్టిస్థితిలయతిగోధావానుగ్రహమనేకర్మ
లు! యతః-యేప్రపంచమందు! సంతి-కలవో! తత్ర-
ఆప్రపంచమందు! ప్రథమాసి-ముఖ్యులై! అసౌ-అ
యేను!

తాత్పర్యము॥ మహతశ్వస్వరూపుడైన యేవిశ్వ
కర్మా! అనంతరూపనామములను సంకల్పించి తాను
సంకల్పించినరూపములయందంతటా ప్రణవరూపిణి
వ్యాపించినవాడాయనో! ఆసగుణస్వరూపుడగు ఆవిశ్వ

కర్మను మిక్కిలి సూర్యప్రకాశమానమైన తేజస్సునువ
లెనే! నేను తెలుసుకొనుచున్నాను ప్రపంచోత్పత్తికా
రణుడయినవిశ్వకర్మ! అంధకారముయొక్క ఆవలపూ
ర్వప్రకాశమానుడై ప్రవర్తించుచుండెను! యం! అం
ధకారమునకు ఆవల ప్రవర్తించుచున్న ఏవిశ్వకర్మనుకూ
ర్చి దేవేంద్రుడు నేను తెల్పు కొనుచున్నాను అనిపలికె
నో! ఆవిశ్వకర్మను చతుర్దిక్కులలోపల పున్నముపై
మూడుకోట్ల దేవతలు తెలుసుకొన్నవారై యీ జన్మ
యందేచిరకాలజీవులు అవుతూ వున్నారు చిరకాలజీ
వులయిన ఆ ఇంద్రాది దేవతలు ఆ జగద్రతుకునియొక్క
మహిమవలన స్వర్గమును పొందినవారలు అయిరి! ఆ
దేవతలకంటె ముందు ప్రాదుర్భవలయిన మనుమయ
త్వప్తశిల్పి విశ్వజ్ఞ బ్రహ్మ సంబంధులయిన సానగ, సనా
తన, అహఘవన, స్రత్యు, సుపర్మ, బ్రహ్మ, ఋషిగో
త్రజులగు బ్రాహ్మణులు బోధింపజేసిన మాత్రాత్రాప్రాయ
సాంతపన వాజిపేయాద్యజ్ఞములచేత యజ్ఞస్వరూపు
డగు విశ్వకర్మను పూజించి యీ జన్మయందే ముందుగా
విశ్వమునకు కర్మ స్వరూపుడైన భగవంతుని యందైక్య
మునుపొందుచున్నారు! విశ్వమును సృజించి పోషించు
చున్న విశ్వకర్మ స్వరూపుడగునట్టి భగవంతుని పూజిం
చుటకంటె మోక్షమునకు వేరే మరెవక మాగము లేదని
తాత్పర్యము॥

మూలము॥ అద్యస్సంఘాతః పృథివైరసాంభా వి
శ్వకర్మణాస్స మవతతాధి తస్య త్వష్టా విదత మాప్ర
హమేతి తత్పురుషస్య విశ్వమాజానమగ్రా వేదా హమే

తంపురుషంమహాంతం ఆదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తాత్ | త
మేవంవిద్వానమృతహభవతి | నాన్యఃపంధావిద్యతే అ
యానాయప్రజాపతిశ్చరతిగర్భే అంతః | అజాయమా
నోబహుధావిజాయతే ||

పదవిభాగము || ఆద్యభ్యః సంభూతః పృథివ్యై
రసాత్ | చ | విశ్వకర్మణః | సమవతత | అధి తస్య |
త్వష్టా | విదధత్ | రూపం ఏత | తత్ | పురుషస్య | వి
శ్వం | అజానం | అగ్ర | వేద | అహం | ఏతం | పురుషం |
మహాంతం | ఆదిత్యవర్ణం | తమసః | పరస్తాత్ | తం ఏ
వం || విద్వాన్ | అమృతః | ఇహ | భవతి | న | అన్యః |
పంధాః | విద్యతే | అయనాయ | ప్రజాపతిః | చరతి |
గర్భే | అంతః | అజాయమానః | బహుధా | విజాయతే ||

అర్థము || అద్యభ్యః=ఉదకములవల్లనుండి | పృథివి=
భూమి | సంభూతః=పుట్టెను | తైత్తిరియే || ఆకాశస్సం
భూతః | ఆకాశాద్వాయుః | వాయోరగ్నిః | అగ్నేరా
పః | అద్యభ్యపృథివీతి | ఆకాశమునుండివాయువ, వాయు
వనుండిఅగ్ని అగ్నివల్లనుండిఉదకము, ఉదకమువల్ల
నుండిభూమి పుట్టినవనిభావము || ఆకాశంఅనుశబ్దము
నకు పుత్తరపదమైనసంభూతఃఅనువాక్యము ఆపఃఅను
శబ్దమునకుపరమందుచెప్పడమువల్లనుండి భూతః-గతే
మైనఆకాశము, వాయువ, అగ్ని, యీమూడుభూ
తములకు|సం|అనెపుపసగ=అధ్యాహారమగుటచేత
పృథివైః | పృథివ్యాది పంచభూతములు | సంభూతః-
పుట్టినవనిఅర్థము || కావునదైవజ్ఞస్త్వహే || భూతాన్య
తైతికర్మాచభూతావిశ్వాన్యతేసుతాః | తానియాన

యనంపూర్వం తైస్సుతో విశ్వకర్మణః॥ అపరమా
త్మా ఆపంచభూతములచేత విశ్వకర్మణః అనిచెప్పబ
డుతూవున్నాడు॥ పాణినిసూత్రే॥ విశ్వంకర్మణామిత్యేక
దేశసమాసే నైవకర్మశబ్దశక్తిస్వభావాత్తస్య కర్మసు
బహుత్వస్థితమపి ఇత్యకారాంతః పుంలింగేకవచనా
ర్థమేవ ప్రసిద్ధం॥ విశ్వముకర్మలోపలది కావునఏకదేశ
శసమాసముచేత కర్మశబ్దముయొక్క స్వభావ సామ
ర్థ్యమువల్లనుండి ఆకర్మశబ్దమునకు బహుత్వమువుండి
నప్పటికి విశ్వకర్మణః అని అకారాంతఃపుంలింగేకవ
చనముప్రసిద్ధము కావున అపరమాత్మావిశ్వకర్మణః
అనే నామముచేత రసాచ్చ-ద్రవపదార్థమగుక్షీరమం
దున్నఘృతమువలెనే భూతములయందు అధిసమవర్త
తా-మిక్కిలిప్రకాశించినవాడాయను త్వష్టా-తృతీయ
పుత్రుడైన త్వష్టప్రజాపతి॥ యజుర్వేదే॥ త్రివచ్ఛవ
యోద్వాపరో యానాంపశ్చాద్వాతోవాతో అహ
భువనఋషిః॥ విద్యారణ్యోవాచ॥ ఏతశ్చ త్రివచనేన
వచ్చశబ్దార్థః ఏవపుత్రరిత్యర్థః॥ త్రయోవచ్ఛవః య
స్యసఃత్రివచ్ఛవః॥ అత్రబ్రాహ్మణోస్యమునిమాసీదిత్యు
క్తప్రమాణేనప్రతీచిముఖోత్పన్నస్యఅహభువనబ్రహ్మ
యోషిఃవయోవీవసాధవషరిత్యర్థః॥ ద్వౌ అప
రః॥ ద్వాపరః॥ తేషాంఅయానాంసాధవషాణాం
వయోరూపేణ ప్రజాసృష్ట్యేచ్ఛమానస్స॥ త్వష్టబ్ర
హ్మభ్యేనప్రాదుర్భూతత్వాత్॥ త్వష్టప్రజాపతి మూ
డవకొమారుడుఅనిఅర్థము॥ యేత్వష్టప్రజాపతి పరబ్ర
హ్మకు మూడవకుమారుడో ఆకొమారుడు త్రివచ్ఛవః॥

అనిచెప్పబడుతూవున్నాడు॥ యిచ్చట బ్రహ్మయుషులు
 బ్రహ్మముఖమందుపుట్టినారనే ప్రమాణముచేత సాన
 గ సనాతన అనేబ్రహ్మయుషులయొక్క అనంతరముప
 శ్చిమదిగ్ముఖమునందుదయించిన అహభువనబ్రహ్మయు
 షియొక్కరూపము పదునెనిమిదిమాసములవయోరూ
 పము అనిఆర్థము కావునఆవయోరూపముతోస్థావర
 జంగమాదిసమస్తప్రజలను సృష్టించవలెననే ఇచ్చకతి
 వాడవుకుంచున్న త్వష్టబ్రహ్మఅనేనామముచేత ప్రా
 దుర్భవింపడమువల్లనుండి తస్య-ఆసగుణస్వరూపుడ
 యునవిశ్వకర్మయొక్క! రూపం-చరాచర సహితమైన
 వతుడేశభువనరూపమును విదధత్-పొందెను తత్ప్ర
 రుషస్య-ఆత్వష్టప్రజాపతిఅనేవిరాట్పురుషునికి! అగ్ర-
 సృష్ట్యాదియందు విశ్వం-దేవతీర్యగ్జ్ఞానవాదిసమస్తజ
 గత్తు! అజానం-పుట్టెను ఏతం-యాసగుణస్వరూపమై
 న! పురుషం-విరాట్పురుషుడగుత్వష్టప్రజాపతిని మహా
 న్తం-అత్యధికముగా! ఆదిత్యవర్మం-సూర్యప్రకాశమా
 వమైనతేజస్సువలెనె! అహం నేను! వేదా-తెలుసు
 కుంటూవున్నాను! ఏతిచ-ప్రపంచమును పొందుచున్న
 త్వష్టప్రజాపతి! తమసః-చీకటియొక్క! పరస్తాత్-ఆవ
 తి వతతే-శూర్నవెన్నెలవలెనే ప్రకాశించుచున్నా
 డు! తం-ఆత్వష్టప్రజాపతిని! ఎవం-ఈవ్రకారముగా!
 విద్యాక్-తెలుసుకొనినపురుషుడు! ఇహ-ఈజన్మయం
 దే! అమృతం-మరణములేనివాడై! భవతి-అవుతూ వు
 న్నాడు! అయనాయ-మోక్షముకొరకు! అన్యః-మరివ
 కటిలియిన! పంథాః! మార్గము! నవిద్య-తే-లేదు! గ

త్వే-ప్రపంచమునందు|అంతః-లోపల|ప్రజాపతిః-త్వష్ట
ప్రజాపతి|చరతి-చలించుచున్నవాడవుకుంచున్ను| అజా
యమానః-అయోనిసంభవ్యుడైనవాడై| బహుధా-అనే
కభిన్నములుగా స్త్రీపురుషరూపములను| విజాయతే-పు
ట్టించెను||

తాత్పర్యము|| జగద్వ్యాపకుడైన విశ్వకర్మ వల్ల
నుండి ఆకాశముపుట్టినదనిన్ని ఆకాశమువల్లనుండిజా
యువు, అగ్ని, ఉదకము, భూమి, యీనాలుగుభూ
తములుపుట్టినవిఅనిన్ని, విశ్వరూపుడుమొదలుగాగలబ్ర
హ్మమువలనచెపుతూవున్నారు|| యిచ్చట వుదకమువ
ల్లనుండిభూమి పుట్టినదనిచెప్పడమువలన యీరెండు
భూతములచేతప్రపంచసృష్టికానేరదుకావునసంభూ
తః అనుధాయవల్లనుండి అయిదుభూతములుపుట్టుచు
న్నవిఅని యెటులచెప్పబడుచున్నారోఅటువలెనే పం
చభూతములతోకూడుకున్న ప్రపంచమే దేహముగా
గలవిశ్వకర్మయొక్క పశ్చమముఖమునందుదయించిన
తృతీయపుత్రుండైన అహభువనబ్రహ్మముపి పితృరూ
పమైనప్రపంచమేదేహముగాగలవిరాడ్రాపుడై ప్రజ
లనుసృష్టించవలెననే ఇచ్చకలవాడుఅవుకుంచున్ను త్వ
ష్టప్రజాపతినామముచేప్రకాశించినవాడాయెను|| ఆ
ప్రజాపతి స్త్రీపురుషద్వంద్వములుగా అనేకభిన్న
రూపములతో దేవ మానవ తిర్యగాది చరాచరము
ను పుట్టించినవాడాయను|| కర్మలోపల విశ్వమెటుల
లించుచున్నదో విశ్వమనేకర్మమునందటులచెలింపు
చున్న విశ్వకర్మస్వరూపుడగు త్వష్టప్రజాపతిని అజ్ఞా

నాంధకార మయొక్క ఆవలమిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న బ్రహ్మ తేజస్సునువలెనే సృజించిన సమస్త ప్రజలలోయే పురుషుడు నేను తెలుసుకొనుచున్నాను అనే ఆపురుషుడు యీ జన్మయందే నాశరహితమైన మోక్షపాప్రదౌ తూపున్నాడు॥ అట్టి మోక్షముకొరకు ప్రపంచప్రజలు జన్మయొక్క కర్మను తెలుసుకొనుటకంటె వేరేవిధమైన మార్గము లేదని తాత్పర్యము॥

మూలమ్॥ తస్య ధీరాః పరిజానంతి యోనిం మరీచీనాం పదమిచ్ఛంతి వేధసః॥ యో దేవేభ్యో ఆతపతి॥ యో దేవానాం పురోహితః॥ పూర్వో యో దేవేభ్యో జాతః॥ న మోరుచాయ బ్రాహ్మయే॥ ఋచం బ్రాహ్మం జనయంతః॥ దేవా ఆగ్రే తదబ్రువన్॥ య స్త్వేవం బ్రాహ్మణో విద్వాన్॥ తస్య దేవా అసన్వశే॥ ప్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్నయే॥ అహూరాత్రే పార్శ్వే నక్షత్రాణి రూపం॥ అశ్వినౌ వ్యాప్తం॥ ఇష్టం మణిషాణా॥ అమం మణిషాణా॥ సర్వం మణిషాణా॥

పదవిభాగము॥ తస్య ధీరాః పరిజానంతి యోనిం మరీచీనాం పదం ఇచ్ఛంతి వేధసః॥ యః దేవేభ్యః ఆతపతి॥ యః దేవానాం పురోహితః॥ పూర్వః యః దేవేభ్యః జాతః॥ నమః ఋచాయ బ్రాహ్మయే॥ ఋచం బ్రాహ్మ్యం జనయంతః॥ దేవాః ఆగ్రే తత్॥ అబ్రువన్॥ యః తు ఏవం బ్రాహ్మణో విద్వాన్॥ తస్య దేవాః అసన్॥ వశే॥ ప్రీతః॥ చ లక్ష్మీః॥ చ పత్నయే॥ అహూరాత్రే పార్శ్వే నక్షత్రాణి రూపం॥ అశ్వినౌ వ్యాప్తం॥ ఇష్టం మణిషాణా॥

అముం! మణిపాణ! సర్వం! మణిపాణ॥

అధఃము॥ యః! యేత్వష్టప్రజాపతి! యోనింజగ
తాగ్రణమును! ఇచ్ఛంతి! సంకల్పించినవాడవుకుంభు
న్ను! దేవేభ్యః! గరుడగంధర్వాదిదేవతులకంటె! పూ
ర్వః! పూర్వము! మరీచీనాం! మరీచి! అత్రి ఆంగీరహ
డు మొదలుగాగల! వేదసః! బ్రహ్మలను! పదం! జగద
భివృద్ధిమాగఃమునుగూర్చి! జనయంతః! పుట్టించినవా
డాయనో! యః! యేత్వష్టప్రజాపతి! దేవేభ్యః! త్ర
యత్రింశతోగ్రతిదేవతులకొరకు! ఆతపతి! ప్రపంచ
ప్రాణులయందంతటా ప్రణవస్వరూపేణ వ్యాపించుచు
న్న! ఆపరమాత్ముడే! అబ్రువన్! విశ్వమునకుకర్మస్వరూ
పుడనిచెప్పెనో! యః! యేత్వష్టప్రజాపతి! తస్య! ఆవిశ్వ
కర్మకు! పూర్వః! సృష్ట్యాదియందు! జాతః! పాదుర్భ
వుడయి! దేవానాం! స్వగః మర్త్యపాతాళములనె
మూడులోకములయందున్న ముప్పై మూడుకోట్లదేవ
తలకు! పురోహితః! ఆచార్యస్వరూపుడయి! అనః!
ఆయనోముచం! చైతన్యస్వరూపుడయిన! ఆత్మష్టప్రజా
పతిని! ధీరాః! ధయిర్యవంతులయిన! దేవాః! దేవతులు
బ్రాహ్మ్యం! బ్రహ్మస్వరూపునిగాను! పరిజానంతి! తే
లునుకున్నవారలయి! ఋచాయ! స్వప్రకాశమానమ
గు! బ్రహ్మయే! పరబ్రహ్మస్వరూపుడయిన! త్వష్ట
ప్రజాపతికొరకు! నమోస్తు! నమసాగ్రమును చేస్తివా
రలయిరి॥ తస్య! ఆవిరాట్ స్వరూపుడయిన! త్వష్టప్రజా
పతికి! హ్రీః! లజ్జాభి మానినియగుదేవతయున్న! ల
క్ష్మీశ్చ! విశ్వర్యాభిమానిని. యగుదేవతయున్న! ప

త్యై భార్యలు, అహారాత్రే దివారాత్రములు, పార్వైకుడియడమభాగములు, నక్షత్రాణిభిన్నములు గాప్రకాశించుచున్న నక్షత్రములు రూపంశరీరం ఏవం యీధిధముగాను, విద్వాన్, తెలుసుకున్న, బ్రాహ్మణః, బ్రాహ్మణుడు, యేతత్, ఏవిరాట్ స్వరూపమునందు, అసన్వశే, ఐక్యమవుచున్నాడో, తేఆసానగసనాతనాదిబ్రహ్మబుష్టిగోత్రజుడయిన, బ్రాహ్మణుడు, అశ్వినౌ, మనుమయమరీచ్యాదిబ్రహ్మవంశజులయిన అశ్వినీదేవతలు మొదలు గాగల, దేవాః, ముప్పైమూడుకోట్ల దేవతలు, తత్, ఆవిరాట్ స్వరూపుడయిన త్వష్టప్రజాపతిని గూర్చి, యిష్టం, మనోభిష్టములయిన ధర్మార్థకామమోక్షములను, మనీషాణ, యివుమా, అముం, యిహసంబంధమయిన పుత్రమిత్రకళత్రాదులు న్ను, మనీషాణ, యివుమా, సర్వం, యిహపరసౌఖ్యములయిన, సమస్తమున న్ను, మనీషాణ, యివుమా, వాన్యత్తం, యీప్రకారము గాప్రాధికంచినవారలయి, శమః, నమస్కారము చేయుచున్నారని మంత్రార్థము॥

తాత్పర్యము॥ స్తావరజంగమాదిసమస్తప్రాణిహృతగ్రమలములయందు ప్రణవస్వరూపేణ ప్రకాశించుచున్న విశ్వకర్మయొక్క ముఖకమలమునందు దయించిన ఆహాభవనబ్రహ్మబుష్టి ప్రజలను సృష్టించవలెననె ఇచ్చకలవాడవు కుంచున్న త్వష్టబ్రహ్మ॥ అనే నామముచేత, ప్రాదుర్భవించి, దేవతులకంటె ముందు, మరీచి, అతి, అంగీకరణ, పులస్య, పులహ, పౌలస్య, కస్యప, దక్ష, గుగరు, అనునవబ్రహ్మలును పుట్టించిన, యె

త్వష్టప్రజాపతిమనుమయమరీచ్యాఽఽ। చక్షర్వశబ్రహ్మ
వంశజులయిన। ముష్పైమూడుకోట్లదేవతులకు। ఆచా
ర్యస్వరూపుడాయనో। ఆత్వష్టప్రజాపతిని పరమా
త్మస్వరూపునిగా తెలుసుకుని యేదేవతులననుసాగి
రముచేయుచుండిరో। సానగసనాతనాదిపంచబ్రహ్మ
ఋషిగోత్రజులయిన బ్రాహ్మణులు। యావిధముగా
తెలుసుకొని యేపరమాత్మయందైక్యమవుచున్నారో
ఆబ్రాహ్మణులు। ఆదేవతులు। యిహపరసౌఖ్యముల
యిన్ని ధర్మార్థకామమోక్షములనుకలుగజేయుమని
అవిరాట్స్వరూపుడయిన త్వష్టప్రజాపతిని పార్థివ
నవారలయిననుసాగరముచేయుచున్నారని తాత్పర్య
ము॥ ఓంశాంతి శాంతి శాంతి॥

ఆచార్యగురుపారంపర్యము.

శ్రీనిర్విశేషచిన్మాత్ర స్వరూపుడైన విశ్వకర్మవల్ల
నుండి పృథివ్యపైజోవాయు రాకాశములనె అయిదు
భూతములు। సానగసనాతనఅహభువనప్రత్నసుపర్మ
అనుఅయిదుగురుబ్రహ్మఋషులు। ఋగ్యజుస్సామాధ
ర్వణప్రణవములనె అయిదువేదములు। పుట్టెను। ఆపం
చభూతములు। ఆబ్రహ్మఋషిగోత్రములయందు। మ
నుమయ త్వష్టశిల్పిదైవజ్ఞులను పంచబ్రహ్మలు పా
దుర్భవించిరి। ఆపంచబ్రహ్మలవల్లనుండి ప్రపంచమని
చెప్పబడుచుండిరి। ఆప్రపంచప్రజలుమను సంబంధుల
గుటవలన మానవులని శాస్త్రతః ప్రమాణములేర్పడి
యుండుటవలన అట్టిమనుబ్రహ్మ మానవధర్మశాస్త్ర
మున్ను ఆశ్వలాయనసూత్రమున్ను శైవమతమున్ను

మయబ్రహ్మ వాస్తుశాస్త్రమును ఆపస్తంభవసూత్రమును వైష్ణవమతమును త్వష్టబ్రహ్మశ్రొత శాస్త్రమును ద్రాహ్మయనసూత్రమును అద్వైతమతమును శిల్పబ్రహ్మ శిల్పశాస్త్రమును రౌప్యాయనసూత్రమును ద్వైతమతమును! దైవజ్ఞబ్రహ్మశ్రోతః శాస్త్రమును కాయాయనసూత్రమును సౌరమతమును యాబ్రహ్మఋషులు యావిధముగా నేర్పరిచినవారలయిరి.

మనుబ్రహ్మవంశజులయిన బ్రాహ్మణులకు సానగసగోత్రము- పంచారుషేయము- ఋగ్వేదము- ఋక్సాఖా- ఆశ్వలాయనసూత్రము- మతముచైవము, మయబ్రహ్మవంశజులయిన బ్రాహ్మణులకు సనాతనగోత్రము, త్రయారుషేయము, యాజుర్వేదము, యజుశ్సాఖా, ఆపస్తంభసూత్రము, మతమువైష్ణవము, త్వష్టబ్రహ్మవంశజులయిన బ్రాహ్మణులకు అహభవనసగోత్రము, త్రయారుషేయము, సామవేదము, సామశాఖా ద్రాహ్మయనసూత్రము, మతముఅద్వైతము, శిల్పబ్రహ్మవంశజులయిన బ్రాహ్మణులకు ప్రత్నసగోత్రము, త్రయారుషేయము, అధర్వణవేదము, అధర్వణశాఖా రౌప్యాయనసూత్రము, మతముద్వైతము, దైవజ్ఞబ్రహ్మవంశజులయిన బ్రాహ్మణులకు సుపర్ణసగోత్రము, పంచారుషేయము, ప్రణవవేదము, ప్రణవశాఖా కాయాయనసూత్రము, మతముసౌరమతము, చైవవైష్ణవాద్వైతద్వైతసౌరమతస్తులయిన యాబ్రహ్మవంశజులగు బ్రాహ్మణులు శ్రోతసంబంధమైన స్మార్తా

చారపరులయివున్నారు మత్యకమందున్న సానగ స
నాతనాది బ్రహ్మఋషిగోత్రజాలయిన బ్రాహ్మణగణ
ము పదకొండుకోట్లు, పాతాళమందున్న కన్యప, అ
త్రి, ఆంగీరసాదిబ్రహ్మ సంబంధులయిన బ్రహ్మగణము
పదకొండుకోట్లు, స్వగకమందున్న మనుమయాది బ్ర
హ్మవంశజులయిన దేవగణము పదకొండుకోట్లు, స్వర్గ
మత్యక పాతాళములయందున్న 'మూడుపదకొండు
ముప్పై మూడుకోట్ల దేవతులకు' బ్రహ్మత్వసిద్ధికొర
కు గాయత్రీదేవతయున్ను, విశ్వర్యవృద్ధికొరకు సావి
త్రీదేవతనున్ను, విద్యావృద్ధికొరకు సరస్వతీదేవతను
గాయత్రీ సావిత్రీ సరస్వతీ అనునీ దేవి త్రయము
ను త్రిపీఠములుగా నేర్పరచి తాను యీ దేవతులకు ఆ
చార్యత్వమును చేశెను॥

పురుషసూక్తై॥ యోదేవానాం పురోహితః॥ యే
త్వష్టప్రజాపతి దేవతులకు ఆచార్యస్వరూపుడవుచుం
డెనో॥

యజుర్వేదే॥ విశ్వరూపోవై త్వాష్ట్రపురోహితో
దేనామాసీత్॥ ఆత్వష్టప్రజాపతి కొమారుడు విశ్వ
రూపుడున్ను॥

అధర్వణే॥ పౌత్రః పురోహితో దేవానాం బృహ
స్పతిః॥ ఆత్వష్టప్రజాపతి మనుమడయిన బృహస్పతియు
న్ను॥ ఆంగీరస బ్రహ్మకొమారుడని అధకము॥ యీము
గ్గురు దేవతులకు ఆచార్యత్వము చేశినవారై రని అర్థము

శిల్పశాస్త్రే॥ త్వష్టాకృతాయుగాచార్య స్సైతా
యాంగిష్ఠతిస్సృతః॥ ద్వాపరే విశ్వరూపశ్చ

ధాయనస్సృతః॥ త్వష్టప్రజాపతి కృతయుగమునందు
 న్ను, బృహస్పతిత్రేతాయుగమునందున్ను, విశ్వరూ
 పుషదావరమునందున్ను, ఆచార్యత్వమును చేయు
 చుండగా కొంతకాలముకు కలియుగము సంపా
 ద్తమైనందున సానగ సనాతనాది బ్రహ్మఋషిగోత్ర
 జలయిన బ్రాహ్మణులు కలిధర్మముచేత స్మార్తాచా
 రపరిత్యాగులగుటవలన అత్వష్టప్రజాపతి బోధాయా
 నాచార్యస్వరూపముచేబ్రహ్మవతఃమందొతరించిబో
 ధాయనంయస్యసఃబోధాయనః॥ బ్రాహ్మణ్యమును
 బోధించినవారలయి తిరిగి శైవము అదైవతమతాం
 తర్భావముగానున్ను, సౌరవము దైవతమతాంత
 వముగానున్ను, విశిష్టాదైవతముప్రత్యేకముగానున్ను
 ఏర్పరచిగాయత్రీపీఠమునకు దైవతమతాధ్యక్షులయిన
 శ్రీవేంకటాచార్యస్వాములవారినిన్ని, సావిత్రీపీఠమున
 కు విశిష్టాదైవతమతాధ్యక్షులయిన శ్రీవడుఘాచార్య
 స్వాములవారినిన్ని అదైవతమతాధ్యక్షులయిన త్మరు
 శ్రీసరస్వతిపీఠమునకు గానున్ను ఏర్పడినవారలయి ఈ
 త్రిమతానుగుణ్యముగాను తాసూత్రమునుచేసి యీ
 సానగసనాతనాది బ్రహ్మఋషిగోత్రజ్ఞులయిన బ్రా
 హ్మణులను స్మారతాచారమునందు ప్రవర్తింపజే
 నవారలయిరి॥ శ్రీబోధాయన బోధశక్తివిభవోసూ
 త్రానుగమ్యాధా కృచ్చేదానుక్రమపాదపాదనిగమ
 పాగ్రంభజ్ఞుంభక్రియాసర్వంనిర్మితకర్మకాండమఖిలం
 జానానీవిశ్వప్రభో॥ శ్రీమదాచార్యగురవేనమః॥

దైవత
 వంశజులగుబ్రాహ్మ

సంసౌప్తము

10046

10046

